

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri

Osman Nuri Küçük

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
onkucuk@erciyes.edu.tr

Öz

Bu makalede İbnü'l-Arabî'nin görüşleri üzerinden rüyanın sûfi düşüncedeki yerini incelemeye çalıştık. Rüyaların tabir edilmesi, insanın bilinçaltını anlamakta başvurulan kadim bir metottur. İbnü'l-Arabî konuyu merâtibu'l-vücûd olarak bilinen varlık görüşü çerçevesinde ele almaktadır. Bu bağlamda rüya ve tabirini, semantik bir genişlemeyle incelemektedir. Konuyu, âlemin Vücûd içindeki yerini işaret eden numune bir tecrübe olarak izah eden İbnü'l-Arabî, rüyanın nübüvvetten bir parça sayılmasından hareketle rüya-nübüvvet ilişkisinin mahiyeti üzerinde durmaktadır. Vahyin, basiret düzeyindeki manasına erişmede mübeşşire denilen özel rüyaların velî için nasıl bir idrâk aracına dönüştürüleceğini izah etmektedir. Nihayet rüyayı, insan ve dünyadaki var oluşu arasındaki ilişkiyi izah eden bir tecrübe olarak ele almakta ve tasavvufî tecrübe içindeki yerine dair açıklamalarda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rüya, rüya tabiri, mübeşşire, İbnü'l-Arabî, hayâl mertebesi.

Dreams and its Interpretation According to Muhyi al-Din al-Arabi

This paper studies the place of dreams in sufi thought based on Ibn al-Arabi's views. Interpreting dreams is an ancient method for understanding the human subconscious. Ibn al-Arabi approaches the subject matter from a al-maratib al-wujud perspective. In this context, the dream and its interpretation is studied with a semantic expansion. He explains the subject matter as a sample of an experience which points at the place of the world within the al-Wujud. Starting out from the fact that dream is regarded as a part of al-nubuwwat, he studies the nature of the relation between dreams and al-nubuwwat. He explains that a special kind of dreams, called the al-mubashshirah, can become a means for saints to attain and discern the true meaning of revelations (al-wahy). And finally, he discusses dreams as an experience which describes the relationship between man and his existence in the world, providing explanations as to their place in the Sufi experience.

Key words: Dream, dream interpretation, al-mubashshirah, Ibn al-Arabi, creative imagination.

Atıf

Osman Nuri Küçük, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri*
Marife, Kış 2014, ss. 31-56

I. Giriş

Geçmişten günümüze rüyaların anlamı üzerinde düşünmek insanı, onun ruhsal dünyasını ve bilinçaltını anlamada başvurulan kadim metotlardandır.¹ Rüyaların nasıl anlamlandırılacağı çeşitli disiplinlerin metotlarına göre farklılık arz etmektedir. Kadim kültürlerde rüyaların bu âlem ile başka bir âlem arasında bir tür köprü olduğu, gelecekteki olaylara işaret eden ipuçları barındırdığı inancı, insanın rüyalara ilgisine zemin hazırlamıştır.² İlkel toplumlar, uzun süre görülen rüyalar ile gündelik hayatta yaşanan olayları ayırt etmekte tereddüt etmiş, rüyada görülenlerin, uyanırken yaşananlar kadar gerçek olduğunu düşünmüşlerdir.³ Tarihte rüya hakkında yazılmış eserlere bakıldığında rüyanın mahiyetini araştırmaya başlamadan çok önce insanın rüya tabiriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.⁴ Rüyaları tıpkı masal ve mitoslar gibi semboller dili olarak niteleyen Erich Fromm, bunun unutulmuş bir dil olduğunu belirtmiştir.⁵

Rüya tabiri tasavvufi gelenekte misâl âlemi denilen nurâni âleme ait ilimlerden sayılmaktadır.⁶ Hz. Yakup ve ardından Hz. Yusuf (a.s) rüya tabir ilminin piri kabul edilmektedir.⁷

Hz. Peygamber'in (s.a) hem kendi gördüğü rüyaları tabir ettiğine, hem rüya gören sahabenin rüyalarını yorumladığına dair hadisler mevcuttur.⁸ Hz. Ebu Bekir (r.a) gibi sahabenin ileri gelenlerinin Hz. Peygamber'in (s.a) huzurunda anlatılan kimi rüyaları Hz. Peygamber'den (s.a) izin alarak tevil edip yorumladığına dair rivayetler mevcuttur.⁹ Ezamî ilk önce rüyasında görenin Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe

¹ Eski Mısır, Yunan ve Asurlularda kâhin ve büyücülerin en önemli görevlerinden biri rüyaları yorumlamaktı. Eski Mısır'daki inanışa göre Serapis adındaki tanrı, rüya görenlerin sorularına cevap verirdi. Rüya tabiriyle görevli kâhin ve büyücüler bu tanrıya ait tapınaklarda otururdu. Bk. Çelebi, "Rüya", *DİA*. XXXV, 306.

² Geniş bilgi için bk. Yüksel, *Türk İslâm Tasavvufu Geleneğinde Rüya*, ss. 11-17.

³ Çelebi, "Rüya", *DİA*. XXXV, 306.

⁴ Rüya tabiri konusunda ilk metinler M.Ö. 5000'li yıllarda Asurlular tarafından yazılmıştır. Konuyla ilgili günümüze ulaşan en eski eser, British Museum'da bulunan ve M.Ö. 2000'li yıllara ait olduğu tahmin edilen eski Mısırdan kalma bir papirüstür. Burada 200 çeşit rüya tabirine yer verilmektedir. Bk. Çelebi, "Rüya", *DİA*. XXXV, 306.

⁵ Çağdaş insanın unuttuğu bu dilin yeniden hatırlanmasının gereğini ortaya koymak için Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar* adlı eserini yazmıştır. Bk. Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, s. 10.

⁶ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, II, 219.

⁷ *Agy*.

⁸ Söz gelimi Abdullah b. Ömer genç yaşlarında gördüğü şu rüyayı Resulullah'a aktarması için kız kardeşi Hafsa'ya (r.a) -Resulullah'ın eşi- aktarır. "Bir gün rüyamda, iki meleğin beni yakalayıp cehennem kenarına kadar getirdiklerini gördüm. Cehennemde bazı insanlar vardı. Onları tanıdım. Hemen istiazeye başlayıp üç kere: "Ateşten Allah'a sığınırım" dedim. Derken beni getiren iki meleği üçüncü bir meleğe karşılayıp, bana: "Niye korkuyorsun?" dedi. Ben bu rüyayı kız kardeşim Hafsa'ya anlattım. Hafsa da Rasulullah'a (s.a), anlatmış. Bu rüyanın tabirine ilişkin Rasulullah (s.a): 'Abdullah ne iyi insan, keşke bir de teheccüd kılsa!' demiş. Ravi Abdullah b. Ömer'in (r.a) bundan sonra geceleri pek az uyuduğunu aktarmaktadır. Bk. Buharî, Ta'bîr 35, 36, Salât 58, Teheccüd 2, Fazâilü'l-Ashâb 19; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe 140.

⁹ Sözgelimi Abdullah b. Abbas (r.a)'dan nakledilen bir rivayet şöyledir. "Bir adam Resulullah (s.a)'a gelerek şu rüyayı anlattı: "Bu gece rüyamda buluta benzer bir şey gördüm, ondan yağ ve bal yağıyordu. İnsanlar da ellerini açıp bu yağmurdan almaya çalışıyorlardı. Azıcık alan da vardı, çokça alabilen de. Derken arzdan semaya kadar uzanan bir ip gördüm. Siz o ipe yapışıp yükseldiniz. Sizden

olduğu ve Hz. Peygamber'in de bunu onayladığı bilinmektedir.¹⁰ Hz. Ebubekr'in (r.a) Hz. Peygamber'den sonra da yakın çevresinin rüyalarını tabir ettiği bilinmektedir.¹¹

Rüyaların insanın iç dünyasına ışık tutması, bunun da manevi eğitimdeki (seyr ü sülûk) önemi nedeniyle tasavvufi gelenekte rüya konusuna ayrı bir ehemmiyet verilmiştir. İlk dönem sûfî müelliflerinden Kelâbâzî (ö. 380/990) *et-Taarruf*'ta, Kuşeyrî (ö. 465/1072) ise *er-Risâle*'sinde rüya konusunu müstakil başlık altında incelemiştir.¹² Tasavvufi düşüncenin tarikatlarla müesses hale gelmesiyle bazı tarikatlarda, rüya tabiri seyr ü sülûk sürecinin önemli bir rüknü olarak uygulanmış, gördüğü rüyalar tabir edilerek mürid yönlendirilmiştir. Böylece rüya tabiri, yüz yüze gerçekleştirilen özel bir eğitim sürecinin bir parçası olarak mutasavvıflar tarafından devam ettirilmiştir. Özellikle esmâ zikrini benimseyen tarikatlarda rüya tabiri ayrı bir önem taşımaktadır. Halvetiyye'nin Mısıriyye kolunun kurucusu kabul edilen Niyazi Mısrî (ö. 1694) eserlerinde kendi rüyalarının seyr ü sülûk sürecindeki işlevine dikkat çekmiştir.¹³ Celveti şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdâî (ö. 1628), şeyhi Üftade'ye (ö. 1580) intisabından sonraki üç yıllık seyr ü sülûk sürecini günlük halinde *Vâkıât* adlı eserinde aktarır.¹⁴ Eserin büyük bir kısmı, aktarılan rüyalardan ve bunların Üftade tarafından yapılan tabirlerinden meydana gelir.¹⁵ Böylece tasavvuf literatüründe tâbirnâme, güzârîşnâme, ta'bîrât-ı vâkıât, rüyanâme, seyirnâme gibi isimlerle anılan bir tür doğmuştur.¹⁶

II. Rüya ve İdrâk

Uyuyan insanda idrak bulunmadığını, dolayısıyla rüyada görülenlerin ha-yâlden ibaret olduğunu söyleyen Mutezile bilginleri dışında İslâmî gelenekte ulemanın büyük çoğunluğuna göre rüya, insanın ruhu ile gördüğü ve aklı ile idrâk et-

→

sonra birisi ona tutunup o da yükseldi. Sonra bir diğeri yükseldi, sonra bir diğeri daha ipe tutundu, ama ip koptu. Ancak onun için ipi eklediler, o da yükseldi." Nakledilen bu rüyayı Hz. Ebu Bekir (r.a) Hz. Peygamber'den izin alarak şöyle tevîl eder. "O buluta benzeyen gölgelik, İslâm bulutudur. Ondandır yağın bal ve yağ Kur'ândır. Kur'ân'ın (bal gibi) halâveti ve (yağ gibi) yumuşaklığıdır. İnsanların bundan avuç avuç almaları Kur'ân'dan kiminin çok, kiminin az miktarda istifadeleridir. Arzdan semaya yükselen ip ise, senin getirdiğin hakikattir. Sen buna yapışmışsın, Allah o sebeple seni yüceltecektir. Senden sonra bir adam daha ona yapışacak ve onunla yücelecek, ondan sonra biri daha ona yapışıp o da yücelecek. Ondandır biri daha yapışır, fakat ip kopar, ancak onun için ip ulamır o da yapışıp yükselir." Yaptığı tevîlin doğru olup olmadığını Hz. Peygamber'e (s.a) sorar. Hz. Peygamber de yaptığı tevîlin bazı kısımlarında isabet ettiğini bazısında yanlış olduğunu belirtir. Bk. Buhârî, Ta'bîr 11, 47; Müslim, Ru'yâ 17; Tirmizî, Ru'yâ 10; Ebu Dâvud, Sünnet 9; İbn Mâce, Ru'yâ 10.

¹⁰ Ebû Dâvud, Salât 28; İbn Mâce, Ezan 1.

¹¹ Sözelimi Hz. Ebu Bekr'in Hz. Aişe'nin şu rüyasına yaptığı yorumu buna örnek verebiliriz. Hz. Aişe'den nakledilir. "Rüyamda odama üç tane ayın düştüğünü gördüm. Rüyamı babam Ebu Bekr'e anlattım. Sükut etti, cevap vermedi. Resulullah (s.a) vefat edip de odama defnedilince babam Ebu Bekr, İşte rüyanda gördüğün üç aydan biri ve en hayırlısı! dedi. (Muvatta, Cenâiz 10). Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in (s.a) yanına daha sonra Ebu Bekr (r.a) ve Ömer (r.a) defnedilmiştir.

¹² Bk. el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 153; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 357.

¹³ Bk. Aşkar, *Niyazi-i Mısrî Hayatı, Eserleri Görüşleri*, ss. 71-87.

¹⁴ Bk. Aziz Mahmud Hüdâî, *Vâkıât I-III*, Hacı Selimağa Ktp, Hüdâî Kit. Nu: 249.

¹⁵ Bahadıroğlu, *Vâkıât-ı Hüdâî'nin Tahlil ve Tahkiki (I. Cild) İnceleme – Metin*, s. 14.

¹⁶ İbnü'l-Arabî'nin *Ta'bîr-nâme-i Muhyiddin b. Arabî'si*, Karabaş Velî'nin *Ta'bîr-nâmesi*, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'in *Ravzat-ı vâsılîn'i* Kutbuddînzâde İznikî'nin *et-Ta'bîr-ü'l-münîf ve't-te'vilü's-şerîf* gibi eserler, tasavvufî rüya tâbirnâmelerinden bazılarıdır. Bk. Uludağ, "Rüya", *DİA*. XXXV, 310.

tiği bir olaydır.¹⁷ İslâm filozofları rüyayı bir takım suretlerin *mütehayyile kuvvesin-*den ortak duyuya (*hiss-i müsterek*) yansımaları şeklinde izah eder.¹⁸ Rüyaların sebep ve tabirini açıklamak üzere *el-Kavl fî sebebi'l-menâmât* adında bir risâle yazan İbn Sina'ya (ö. 428/1037) göre rüya, nefsin muhayyile gücünün etkiye açık olma özelliği sayesinde gerçekleşmektedir. Güçlü bir konuma yükselmiş olan nefis, uykuda rüya ile fizik ötesi âlemden bilgi alabilmektedir.¹⁹

İbnü'l-Arabî, sûfî düşünce geleneğinin bu konudaki görüşlerini, İbn Sina gibi İslam filozoflarıyla aynı doğrultuda²⁰ temellendirir. İnsan yaşamının uyku (nevm) ve uyanıklık (*yakaza*) şeklinde iki hal üzere devam ettiği malumdur. Her iki halde de Allah, insan için eşyayı idrâk edecek duyular yaratmıştır. İbnü'l-Arabî'ye göre; insanın uyanık iken idrâkine duyu (*his*), uykudaki idrâkine ise ortak duyu (*hiss-i müsterek*) denilir. Uyanık iken meydana gelen idrâk (*رؤية/rü'yet*) ile gerçekleşirken, uykuda gerçekleşene (*رؤيا/rüya*) denilir.²¹

Birinci ifadedeki *rü'yet* kelimesi genellikle görme için kullanılsa da aslında kelimenin Arapçadaki kökü olan *رأى /raa* fiili görmeyi de içine alacak şekilde anlama ve idrâk anlamını haiz bir kelimedir.²² Dolayısıyla kelimenin kök anlamı, rüyanın bir tür görüş, idrâk ve anlayış ifade ettiğini destekler.²³

Gazalî (ö. 505/1111), *levh-i mahfûz* ile insan kalbini aralarında perde bulunan karşılıklı iki aynaya benzeterak rüyayı izah eder. Aynaların arasındaki perde kaldırıldığında birindeki görüntü diğerine yansır. Rüya olayı buna benzer. İnsan uyuduğunda kalbin duyu organlarıyla ilgisi azaldığından *levh-i mahfûz*daki bazı bilgiler kalbe yansır. Hayâl gücü (*mütehayyile*) bu bilgileri sembollerle alarak korur, insan uyandığında hayâlindeki sembolleri hatırlar.²⁴

¹⁷ Çelebi, "Rüya", *DİA*, XXXV, 307.

¹⁸ Farabi, *el-Medinetu'l-Fâzıla*, ss. 71-76. el-Kindî, *Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine* adlı risalesinde konu hakkındaki görüşlerini ifade eder. Bk. el-Kindî, *Felsefî Risaleler*, s. 130.

¹⁹ Bk. Durusoy, *İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, ss. 106-114.

²⁰ Bilindiği gibi İslam düşüncesinde İbn Sina'nın insan nefsinin ele alırken hayvanî kuvveler içinde yer verdiği 10 idrâk melekesi vardır. Bunlardan beş duyu, zahirdeki mahsusatı idrâke yöneliktir. Batındaki beş idrâk yetisi ise *hiss-i müsterek*, *musavvire*, *mütehayyile*, *vahime* ve *hafizadır*. İnsanın beş zahiri duyusu, uyku ile idrâke kapanınca, insan, rüyada *mütehayyile* ile idrâk eder, görür, işitir, tat alır. Rüya tecrübesini yaşayan her insan, zahiri hislerinden ayrı olarak rüyada idrâke sahip olduğunu tecrübe ederek bilir. Bu husus gerçekte insanın zahiri yetilerinden başka bir idrâk gücü ile de kavrayabildiğinin bir göstergesidir. Geniş bilgi için bk. Durusoy, *İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, ss. 88-152.

²¹ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II, 370.

²² *رای* fiili Arapçada göz ile görme manasında kullanılırsa bir *mef'ûl*, bilme anlamında kullanıldığında ise iki *mef'ûl* alır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "raa" mad., XIV, 291; Zebidî, *Tacu'l-Arûs*, X, 139. Kelimenin sözlük anlamlarından biri de göz ile veya kalp ile görme anlamına gelmesidir. Bk. Zavî, Tahir Ahmed et-Trablusî, *Tertibu'l-Kamusu'l-Muhît*, II, 261. Görme ve anlamaya işaret etmesi bakımından kelimenin Türkçe ve İngilizce karşılıklarında da görme anlamı yanında anlamak anlamı mevcuttur. Bk. *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I, 1076; *Cambridge International Dictionary of English*, s. 1283.

²³ Benzer şekilde İngilizcedeki rüya anlamındaki *dream* kelimesinin düş anlamı yanında insanın hayâlî, ileriye öngörmesi, en yüce gayesi gibi anlamlara gelen *-vision-* anlamına geldiğini hatırlatalım. Bk. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/dream> (erişim: 07.06.2014)

²⁴ Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, V, 247.

İslamî kaynaklarda genellikle üç türlü rüyadan bahsedilir.²⁵

a. Sadık veya salih rüyalar: Hz. Peygamber bu tür rüyaların peygamberliğin kırk altıda biri olduğunu haber vermiştir.²⁶ Allah'tan birer müjde konumundaki (büşra minellah)²⁷ bu tür rüyaların kaynağı ilahi olduğundan doğru ve gerçek rüyalarlardır. Bu tür rüyalar vasıtasıyla bazı olaylar tahakkuk etmeden önce keşfedilip haber verilir.

b. Nefsani rüyalar: İlgili hadiste *hadis-i nefis* diye tabir edilen beyin, duyu organları ve iç organlardan kaynaklanan düşler. Bu tür rüyalar, hatıraların, gündelik yaşamda tatmin olunamayan arzuların, hayâlde canlanmasından ibarettir.²⁸

c. Şeytani rüyalar: Şeytanın etkisiyle (tahvifu's- şeytan)²⁹ insanda meydana gelen çağrışım ve bu tesirin meydana getirdiği hayâl ve sanrılardır.

Birinci türden rüyalar ilahi bir kaynağa sahip olduğundan zaman üstü bir boyuttan yansılar. Dolayısıyla dünyada henüz meydana gelmemiş olaylar için bir işaret ve öngörü ifade ederler. Buharî'nin rivayetinde nübüvvetten bir parça olan bu tür rüyaların yalan olamayacağı kaydı vardır.³⁰ Ancak iki ve üçüncü tür rüyaların böyle aşkın bir kaynağı olmadığından, gören kişinin bilinçaltını ve sanrılarını göstermenin ötesinde birinci türdeki gibi bir gerçekliği yoktur. Nefis veya şeytandan kaynaklanan bu tür karmaşık düşlere Kur'an "adgâs u ahlâm" demektedir.³¹ İnsanın süflî ciheti pekişince bu türden rüyalarda artış olur. Bu rüyalar da kişinin bilinçaltını, nefsin hastalık ve bağımlılıklarını göstermesi bakımından mutasavvıflar tarafından önemsiz görülmez. Ulvî cihet pekiştiği takdirde ise hayâl levhine ulvî cihetten yansımaların artmasıyla Rahmani diye de tabir edilen rüyalar görülür. Bu tür rüyalar gören kişiyi yücelten ve onun idrâkini artıran işaretler olabileceği gibi henüz meydana gelmemiş olayların görülmesi şeklinde bir gerçekliğe sahip sadık rüyalar şeklinde de olabilir.

Buna binaen sūfî düşünce geleneğinde insan, nefsinin kazandığı letafet ölçüsünde bu tür sadık rüyaları idrâk edebilecektir.³² Bu yüzden Kuşeyrî, bu türden rüyayı bir keramet çeşidi olarak görür.³³

²⁵ Hz. Peygamber'in (s.a) rüyaların mahiyetine ilişkin hadisinde rüyalar şöyle tasnif edilir: "Rüya üç kısımdır. Biri insanoğlunu üzme için şeytandan olan korkulardır; bir kısmı kişinin uyanırken zihnini meşgul ettiği şeylerdendir, bunları uykusunda görür; bir kısım rüyalar da var ki onlar peygamberliğin kırk altı cüzünden biridir." Buharî, Ta'bîr 2-4; Müslim, Ru'ya 18; Ebu Davud, Edeb 96.

²⁶ Buharî, Ta'bîr 2-4.

²⁷ Agy.

²⁸ Psikanalizde Freud'un rüyalara ilişkin değerlendirmeleri bu tür rüyalarla ilgilidir. Geniş bilgi için bk. Freud, *Düşlerin Yorumu I*, çev. Emre Kapkın, ss. 174-184; *Düşlerin Yorumu II*, ss. 233-335. Psikanalizde rüyaların aşkın bir boyutu olduğu ile daha ziyade C. G. Jung ilgilenmiş, kendi gördüğü rüyalar dahil rüyalarındaki semboller ve kolektif bilinç üzerinde durmuştur. Geniş bilgi için bk. Carl Gustav Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, ss. 329-355.

²⁹ Buharî, Ta'bîr 2-4.

³⁰ Buharî, Ta'bîr 4, 26. Ayrıca bk. Müslim, Ru'yâ 8; Tirmizî, Ru'yâ 1, (2271); Ebu Davud, Edeb 96.

³¹ Bk. Yusuf 12/44.

³² Sūfî düşünce geleneğinde müsellemlenmiş olan bu hususu mütekellim ve müfessir Fahreddin Razi (ö. 606/1210) de benzer şekilde değerlendirmektedir: "Yüce Allah insan ruhunu madde ötesi âleme çıkabilecek, levh-i mahfûzu okuyabilecek yetenekte yaratmıştır. Ancak ruhun bedenle ilgisi buna engel olmaktadır. Uyku halinde ruhun bedenle ilgisi azaldığından levh-i mahfûzu okuma gücü artar. Ruhun orada gördükleri, insanın muhayyilesinde kendine özgü izler bırakır. Bu izler insanın hayâl

İbnü'l-Arabî rüya ile ilgili yukarıdaki hususlarda İslâm düşünce geleneğine istinat eder. Buna ilaveten sûfî tecrübe geleneği ve kendi manevi tecrübesi ile konuyu farklı bir boyuta taşır. İbnü'l-Arabî'ye göre insan unsurlardan oluşan cismani varlığı sayesinde rüya görür. Bu yüzden meleklerin rüya görmediklerini belirtir.³⁴ İnsan batını idrâki ile rüyada görür, işitir. Rüya tecrübesini yaşayan her insan, zahiri hislerinden ayrı olarak rüyada idrâke sahip olduğunu tecrübeyle bilir. Bu tecrübe, insanın görmek, dokunmak ve bilmek için sadece zahiri duyularına mecbur olmadığı, zahiri yetilerinden başka bir idrâk gücü ile de idrâkin mümkün olduğunun bir göstergesidir.³⁵

İbnü'l-Arabî'ye göre insanın, uykuda idrâk ettiklerinin tamamı, uyanıkken hayâl yetisinin duyulardan zapt ettiği şeylerden meydana gelir.³⁶ Bu da iki türlü gerçekleşir. Birincide insan, herhangi bir duyusu aracılığıyla o şeyin suretini idrâk eder. Yahut bir duyusu ile o şeyin suretinin parçalarını idrâk eder. Herhangi bir duyusunda yaratılışından veya bir hastalıktan kaynaklanan tabii bir eksiklik ve engel var ise ve bu nedenle uyanıkken duysal anlamı idrâk edememişse uykudayken de o anlamı idrâk edemez. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'ye göre idrâk için asıl olan duyudur ve uyanıkken duyu ile gerçekleşen idrâktir. İnsanın hayâl yetisi, idrâkin gerçekleşmesinde duyuya tabidir.³⁷

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın rüya ile görevli bir meleği vardır. "er-Ruh" diye isimlendirilen bu melek, en yakın semanın (:*semau'd-dünyâ*) altındadır. İnsan, uyduğunda bu meleklerle irtibat kurar ve onun elindeki suretleri yine bu meleğin verdiği feyz ile kendi hayâlinde idrâk eder.³⁸ Böylece levh-i mahfûz'dan yansıyan bilgiler, öncelikle semavata oradan insana yansır.³⁹ İnsan uyanık iken zahiri hisleriyle zahiri algılama ile meşguldür. Bu yüzden uyanıkken bu merteye ile irtibat kuramaz.

Levh-i mahfûzdan semavata oradan en yakın semaya yansıyan ve *er-Ruh* adı verilen meleğin elinde bulunan suretler, İbnü'l-Arabî'ye göre uykuda idrâk edildiği gibi "er-Ruh" adı verilen meleklerle irtibata geçilmesi durumunda uyku dışında daha özel iki yol ile de idrâk edilebilir. Bu iki özel yol; tasavvufî tecrübe ile ulaşılan fena ve gaybet hâlleridir.⁴⁰ Şayet bir insan, bazı seyr ü süluk uygulamaları ile iç idrâklerini güçlendirirse, zahiri hisleri, onu bu meleğin elindeki suretleri idrâkten perdeleyemez. Kişi bu ölçüde güçlü bir iç idrâke sahip hale gelince bu seviyedeki kişi,

→

yetisi ötesindeki bir gerçeği yani levh-i mahfûzdaki bilgiyi gösterir ki rüyanın asıl işaret ettiği şey budur." Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVIII, 135.

³³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 357.

³⁴ *Age*, II, 375.

³⁵ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 370. Mevlâna uyku ile batını idrâk araçlarının etkin hale gelmesini güneş batınca ay ve yıldızların gökteki yol rehberleri olarak ortaya çıkmalarına benzetir. Bk. Mevlânâ, *Mesnevî*, C. I, beyit: 3671-5. İbnü'l-Arabî'den daha önce İbn Sina (ö. 427/1037) gibi Müslüman filozoflar insanın batını idrâk yetileri hakkında izahta bulunmuştur. Bk. Durusoy, "Vehim", *DİA*, XLII, 615.

³⁶ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 101.

³⁷ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 370.

³⁸ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 371-372.

³⁹ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, I, 406.

⁴⁰ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 371.